

KANON U „MEĐUKNJIŽEVNIM ZAJEDNICAMA“, INTERKULTURNA POVIJEST KNJIŽEVNOSTI (U TEZAMA)

Književni *kanon*, kako ga tumači suvremena teorija književnosti, ne odnosi se samo na provjerene vrijednosti iz književnoga naslijeđa, koje se i u uvjetima razvijenijih književnih kultura rijetko iznova uspostavljaju, preispituju, pa se tek različito interpretiraju, nego je on pojava s kojom računa i književna kritika, izdavači i nastava književnosti, pa često zaslužuje kulturno-sociološku pozornost. Obično autore takvih vrijednih književnih ostvarenja nazivamo klasicima, njihove tekstove klasičnima, što onda znači da su uzorni, prvoklasni, upravo savršeni. Ne trebamo ih, u kontekstu razgovora o kanonu, dovoditi u vezu s klasicima ili klasičnim tekstovima iz stare grčke i rimske književnosti, kao ni s tekstovima iz klasicizama, premda su tekstovi tih razdoblja obilovali, za cjelokupnu europsku pa i svjetsku kulturu, vrlo utjecajnim kanonskim tekstovima.

Metodologija književne povijesti uglavnom preuzima iz postojeće paradigme povijesti književnosti ideju reprezentativnog opusa/autora, kojima često vrlo pojednostavljeno prikazuje razdoblja u sukcesivnom slijedu ili smjenjivanju, kako nas je svojedobno poučavao Milivoj Solar – dakle, baš tekstovima koji po svemu prekoračuju okvire doba u kojemu su nastali. Odavno je već primijećeno da osrednji pisci zapravo bolje ilustriraju pojedinu književnu epohu, stilsku formaciju ili književni pravac, poetiku razdoblja, pa ipak povjesničari književnosti „razvoj” pojedine književnosti najradije prikazuju kanonskim tekstovima. Iako smo svi svjesni da kanonski tekstovi, tekstovi klasika pojedinoga razdoblja nacionalne književnosti, prekoračuju

granice razdoblja, kao i granice pojedine književnosti, pa postaju svevremeni, a prevođenjem na više jezika internacionalni, univerzalni, što će reći važni i za druge nacionalne književnosti, odnosno kulture pojedinih nacionalnih jezika. Osnovno je dakle metodološko pitanje promišljanja odnosa kanona i povijesti književnosti – može li se smjena razdoblja prikazivati reprezentativnim tekstovima i autorima kad su oni kao kanonski tekstovi transtemporalni i transkulturalni? Privremeni bi odgovor mogao glasiti: može, ako je proces kanoniziranja obuhvaćao više razdoblja i više književnosti, ako su tekst i autor zapravo izmakli idealu devetnaestostoljetne paradigme povijesti nacionalne književnosti. Najbolje o tome govore pokušaji retroaktivnoga stvaranja kanonskih tekstova nove književnosti, poput bošnjačke, kao i preuranjena književnopovijesna presuđivanja piscima suvremene književnosti, u kojima se književni povjesničari pojavljuju kao književni kritičari, a književni se kritičari opet daju impresionirati autoritetom konzervativne akademske prosudbe.

Za povijest književnosti je svakako proces kanoniziranja jedan od najzanimljivijih postupaka, jer u njemu često nesvjesno i sama sudjeluje, ali se još uvijek nedovoljno pita o svim razlozima ili principima postupaka kanoniziranja pojedinoga autora odnosno pojedinačnog teksta. Poznato je da mnogi autori nisu odmah od svojih suvremenika prepoznati kao budući klasici domaće književnosti, inovativnost ili naprosto neobičnost njihova djela u odnosu na književne standarde razdoblja u kojemu se javlja znala je biti toliko snažna da su ih kao klasične prepoznali tek kritičari kasnijih razdoblja. Poznato je kako je slovenskoga klasika romantizma France Prešerena kao klasika u punom smislu prepoznao i afirmirao tek Josip Stritar u razdoblju realizma, a Srečka Kosovela, osobito njegov radikalniji ekspresionističko-avangardni udio u povijesti slovenske književnosti, kao klasika modernizma otkrivaju tek šezdesetih godina prošloga stoljeća, kada se javlja generacija neoavangardista oko Tomaža Šalamuna i Francija Zagoričnika. Danas, sto godina poslije njegova rođenja, Kosovel se slavi kao neosporni klasik evropske avangarde i jedan od najvećih slovenskih pjesnika XX. stoljeća. Još je drastičniji primjer nerazumijevanja danas upravo neupitnog „suvremenog klasika” slovenske književnosti Vladimira Bartola, kojega kritika njegova doba, zabavljena vrijednostima socijalne književnosti tridesetih godina minuloga stoljeća, gotovo sasvim odbacuje i zanemaruje, a afirmiraju ga tek programatski postmodernisti osamdesetih godina. Unatoč tome, on je sada među najčitanim autorima slovenske proze u svjetskim razmjerima, a zajedno s također svojedobno osporavanim Vitomilom Zupanom obavezan predmet školske lektire, popularna tema maturantskih eseja i ispita.

Nešto su drugačiji primjeri iz hrvatske i srpske književnosti, odnosno iz književnosti središnjega južnoslavenskoga komunikacijskog prostora. Zanemarimo li probleme srednjovjekovne književnosti te književnosti od renesanse do romantizma, koja premda pretežno katoličko-hrvatska, još uvijek često figurira u povijestima

književnosti i nastavi kao „zajednička“, nacionalno deatribuirana dubrovačko-dalmatinska književnost, a koja u kontekstu promišljanja o književnom kanonu zapravo jedina ima svoje klasike europskoga značenja, ostaju nam istinski zajednički prostor tradicijske kulture, usmena narodna književnost te novije i suvremene književnosti od romantizma do postmodernizma. Vrijednosti nacionalno isprepletene narodne književnosti „štokavskoga jezika“, koja postaje velikim dijelom temeljem književnom jeziku najprije Hrvata i Srba, pa potom i Crnogaraca i Bošnjaka, na različite su načine korištene u književnostima spomenutih naroda u kasnijim razdobljima. Osim što će se i slovenski realisti kadšto pozivati na tu „srpsku“ narodnu pjesmu, Hrvati će se sve više oslanjati na svoju bogatu pisanu književnost i narodnu književnost pisanu na čakavskom i kajkavskom narječju, dok Srbi sa Crnogorcima oslonjeni na zajedničku narodnu književnost prekidaju svoje veze sa slavenosrpskim periodom (najbolji su primjeri upravo klasici prijelaznoga razdoblja Jovan Starija Popović i Njegoš), dok Bošnjaci tek u novije doba otkrivaju svoju razlikovnu dionicu, nadajmo se – ne odričući se cjeline za volju dvojbeno iskanja identiteta.

Naime, već je iz toga primjera vidljivo da rasprava o kanonu u kontekstu novije književnosti središnje južnoslavenske međuknjiževne zajednice od samoga početka ne može biti samo nacionalno usmjerena, odnosno uvjetovana devetnaestostoljetnom paradigmom nacionalne povijesti književnosti, na našim stranama tako nesretno obnovljenom u najnovije doba. U najmanju ruku, potrebno je dvostruko razumijevanje književnih i međuknjiževnih procesa karakterističnih za tu središnju književno-komunikacijsku južnoslavensku zajednicu. Pored često suženih, reduktivnih vidika nacionalne povijesti književnosti, u duhu već davno iznesenoga zahtjeva za potrebom radikalne promjene paradigme povijesti književnosti, potrebno je, kao i u slučaju definiranja jezika, koji nam je istodobno zajednički i svoj vlastiti, za mnoge „suvišne“ književnopovijesne procese zadržati horizont cjeline „jezičnoga“ i kulturalnoga iskustva odnosnoga komunikacijskoga prostora. Odavno je već utvrđeno da je najvažniji razlog „prirodne“ cjeline nacionalne književnosti „jedinstvo jezičnoga materijala“, kako bi rekao Feliks Vodička, pa bi se zbog toga književnosti središnjega južnoslavenskog „jezika-dijasistema“, odnosno „srpskohrvatskoga standarda“ kao policentričnoga jezika, kako ga shvaća suvremena hrvatska jezikoslovka Snježana Kordić, morala proučavati u paradigmi nacionalne povijesti književnosti kao relativno jedinstvena cjelina. Da se to, osim dakako u inozemnim slavističkim proučavanjima, uglavnom ne radi, nego se nacionalna književnost prikazuje s obzirom na predodžbe (ideologiju) nacionalne kulture, opće je poznata činjenica, ali to ne znači da je potrebno sasvim odustati od pokušaja promjene paradigme povijesti književnosti kada nas same okolnosti, točnije „stanje na književnom terenu“ i u književnom materijalu, sile na to. (Zbog još žive upotrebe kajkavskoga i čakavskoga, materinjeg jezika pojedinih hrvatskih pisaca, hrvatska književnost samo na prvi pogled ima filološke argumente za odustajanje od povijesti književnosti utemeljene

na jedinstvu jezičnoga materijala ili – kako se voli reći – na „jezičnom identitetu”, jer se već u drugom pogledu ona sama „raspada” na „glavnu” književnost i dvije „podknjiževnosti”, čakavsku i kajkavsku, i to skoro u neprekinutim kontinuitetima.)

Zadržimo li se ukratko, *grosso modo*, na južnoslavenskim književnostima 20. stoljeća, uvjerit ćemo se, bez puno teorijskoga uvjeravanja, da su komunikacijski procesi središnjega jezično-književnoga prostora presudno utjecali i na stvaranje kanona/klasika pojedinih nacionalnih književnosti, kao i na njihovo kasnije „održavanje” u širem kulturnom kontekstu. Recimo Ivan Cankar, kao neosporni klasik slovenske moderne, desetljećima je zahvaljujući socijalnim dimenzijama svojega opusa bio u kazalištu i nastavi književnosti održavan kao kanonski pisac, podjednako u bosanskom i hrvatskom, kao i srpskom i crnogorskom književnom kontekstu, ali ne sa svojim najboljim modernističkim ostvarenjima (*Kuća Marije Pomoćnice*, *Nina*, osim ako izuzmemo hvalevrijedan napor sarajevskog južnoslavista Juraja Martinovića!), nego više onima koje se danas uglavnom iz ideoloških razloga ne prihvaćaju, pa je u Hrvatskoj, na primjer, u najnovije doba Cankar sasvim ispao iz konkurencije kanonskih autora srednjoeuropske moderne. S druge strane, vrijednosti Matoševa ili Ujevićeva opusa zasigurno su stvorene u konkurenciji i približavanju standardima šire međuknjiževne zajednice hrvatsko-srpske, ali će se njima priznati samo zapadnoeuropski kontekst inspiracije. August Cesarec u pozitivnom, a Miloš Crnjanski u negativnom smislu (ili obratno, ako tako hoćete) za srpsku i hrvatsku književnost sporo ili gotovo nikako nisu prepoznavani kao klasici iste *modernističke* književnosti, nego nad njihovim djelima još uvijek lebdi sjena ideološke pripadnosti. Andrića i Krležu teško je i zamisliti bez razumijevanja kompleksnoga postupka kanoniziranja njihovih tekstova u širem međuknjiževnom kontekstu, kao što je i autore dvojne pripadnosti iz tog središnjeg interkulturnog konteksta, poput Izeta Sarajlića ili Dizdara, Meše Selimovića ili Vladana Desnice, posebno kada je riječ o najvrednijim, kanonskim njihovim tekstovima, teško razumjeti u kontekstu retroaktivno predstavljene paradigme nacionalne povijesti književnosti, bez ostatka. U takvom, širem književnopovijesnom obzoru svojevrsne interkulture književnosti slučajevi poput suvremene bosanske (bosansko-hercegovačke, bošnjačke) književnosti, književnosti pripadnika nacionalnih manjina, neće biti incidentalni, nego ravnopravni, „zakonodavni” kao i „najrođeniji” *naši* pisci (poput Mile Budaka, na primjer).

Kada smo spomenutoga već spomenuli, ne treba zaboraviti da u stvaranju novih vrijednosti, kanona, u pojedinim književnostima veliku ulogu igraju ideološka prevrednovanja, ali čini se bez velikih uspjeha kada je riječ o naknadnim uključivanjima djela neznatnijega umjetničkog pokrića. Ideologije su moćnije, osobito kada djeluju „neizrečeni nalozi” u našim pretežno nacionalističkim ustanovama književnosti, prilikom isključivanja, odstranjivanja, obeshrabrivanja pa i slamanja nepodobnih

pisaca kojima je naknadno u prebogatom Parnasu zaslužnika teško izabrati neko povoljnije mjesto. Iskupljuju ih (vraćaju u red reprezentativnih autora) samo neosporne književno-estetske vrijednosti koje nove generacije pisaca, kritičara, izdavača i čitatelja, a tek na kraju i povjesničara književnosti, eventualno bolje vide. Kao što je poznato, silan sistematičan rad kritičara i antologičara, pa onda i povjesničara književnosti obično urode plodom. „Naši“ će biti bolji i prepoznatljiviji, a politički prokazani ili naprosto generacijski ili granični „njihovi“ pisci ustrajno će se stavljati u zagrade, ustupljivat će im se manje mjesta u antologijama i pregledima, pa će ih se i isključivati.

Na kraju, gledano poredbeno-kontrastivno, iako je u lingvističkom smislu bugarsko-makedonski slučaj manje zapleten od hrvatsko-srpskoga, osobito ako zanemarimo višedesetljetno negiranje dijela bugarske filologije postojanja makedonskoga jezika, na književnom planu mnogi potencijalni autori dvojne pripadnosti nisu bili podjednako prihvaćeni u obje književnosti, odnosno njihovo možebitno kanoniziranje nije bilo potpomognuto s obje strane. Nikola Vapcarov ili Hristo Smirnevski kao da postaju taoci makedonskoga pitanja u bugarskoj književnosti, dok Anđelko Krstić i Kočo Racin otvaraju bogatiju stranicu afirmacije, kasnije i kanonizacije makedonske književnosti u odnosu na ostale južnoslavenske/jugoslavenske, osobito one iz središnjega interliterarnoga konteksta – spomenimo samo poeziju Mateja Mateskog ili prozu Slavka Janevskog, svojedobno sretno promovirane i hrvatskim književnim nagradama (*Goranov vijenac*, *Krleža*). Ovdje je jasno kako se društvena dimenzija funkcioniranja književnosti, čak „puki“ državno-pravni okviri ili nagrade, ne mogu izuzeti iz proučavanja recepcije ma i najvrednijih tekstova te razumijevanja procesa književno-povijesnoga situiranja pojedinih pisaca.

Uostalom, što sve utječe na formiranje književnoga kanona, kako se postaje klasikom u književnosti, nije tako jednostavan proces. Za rješavanje problema iz moga ugla, iz perspektive nove, interkulturalne povijesti književnosti, koja paradigmatu povijesti književnosti uzima ozbiljno samo da bi je osporavala, dovoljno je upozoriti da u kompleksnom procesu kanoniziranja pojedinih autora ili tekstova ne treba zanemariti „mehanizme“ multikulturalne književne komunikacije izazvane već prirodnom interkulturalnosti, odnosno „višejezičnošću“ jezika na kojemu se piše, zatim mnogom postajom zajedničke povijesti, postojanjem zajedničkih književnih institucija, poput časopisa i biblioteka vodećih izdavača, poliliterarnosti čitatelja itd. A da o međunarodnom, komparatističkom aspektu same pojave još nismo niti započeli govoriti.

Kada su me zagovornici (ili zatočenici) paradigme povijesti književnosti svojedobno pitali čemu nova interkulturalna povijest književnosti, jer da se višenacionalna društva za koja je ona mogla biti mišljena raspadaju, pokazujući se nesposobnima za preživljavanje u vrlo novom svijetu tranzicije i globalizacije, odgovarao sam

da ona nije projektirana za povijesno proučavanje književnosti u budućnosti, nego za potrebe književne historiografije (i komparativne i nacionalne) za proučavanje književnosti u prošlosti. Međutim, nove postjugoslavenske pojave npr. časopisa poput sarajevskih *Bilježnica/Sveski*, tuzlanske književne nagrade *Meša Selimović* za roman godine na bosansko-hrvatsko-srpsko-crnogorskom jezičnom području, moderne koncepcije bosanske književnosti, oživljavanje i „pozicioniranje” književnosti pripadnika nacionalnih manjina na tom istom jezičnom području, što je fenomen najnovijega doba, uvjeravaju me da će i književna sadašnjost kao i budućnost dati još dosta materijala književnim povjesničarima koji u književnosti, pa onda i u reprezentativnim tekstovima, kanonskim djelima i klasicima, neće uvijek iznova prepoznavati tek reprezentaciju nacije nego prezentaciju, pa zašto ne reći – i propagandu *književnosti* kao *književnosti*, što god o njoj mislili i kakva god ona bila. Uloga kanona, uzmemo li u obzir samo književne nagrade, koje mu pogoduju, pa ga i stvaraju, ne može se isključiti niti iz te tržišne utakmice. Zato je apsurdno da smo novo staro društvo dočekali s toliko nacionalne zatvorenosti, zatvorenosti, umjesto međusobne i svijetu okrenute otvorenosti, kao jednom već dosegnutom standardu međunarodne razmjene. Očekujući konačno opravdano od svijeta da nešto i od nas i našega iskustva s književnosti kanonizira i posvoji.

INTERKULTURNA POVIJEST KNJIŽEVNOSTI (U TEZAMA)

Svjestan inovativnosti (ali i ideološke subverzivnosti ili nepodobnosti u nacionalnom kontekstu) *interkulturnoga pristupa u proučavanju povijesti književnosti*, radi razumijevanja cjelovitoga kompleksa, pokušat ću svoje razmišljanje o kanonu u južnoslavenskim književnostima uokviriti ili pojasniti osnovnim metodološkim premisama, računajući da ću među urednicima časopisa *Bilježnice/Sveske*, kao i među čitateljima, naići na veće razumijevanje nego u idiličnim, nacionalno obvezujućim časopisima ili nakladnicima pojedinih južnoslavenskih država, premda se i oni u novije doba okreću ako ne još nekim važnijim piscima „iz regije”, onda svakako afirmiranim postjugoslavenskim međukulturnim piscima (iz inozemstva i iz susjedstva).

Prva teza:

Međusobni odnosi i poticaji europskih susjednih kultura, od antičkih grčko-rimskih vremena do suvremenoga doba višestruke intenzivne komunikacije, bili su predmetom kako nacionalne tako i komparativne povijesti književnosti, pa ipak mnoge pojave i procesi kao da su izmicali njihovu praktičnom i teorijskom obzoru. Zbog toga, a još više u viziji interdisciplinarnosti novoga stoljeća, nameće se potreba za novom interkulturnom povijesti književnosti, interkulturnom interpretacijom, oslobođenima (često isključive) nacionalne monološke perspektive, u

korist multikulturalnoga dijaloga pojedinaca te „višepripadnosti“ pojedina opusa i književna djela. Zato bi koncepciju interkulture povijesti književnosti valjalo predstaviti u projekciji odnosa europskih susjednih književnosti i njihove povijesti.

U tipologiji književnoga susjedstva možemo razabrati nekoliko tipova realizacija. Prvi je tip *unutarnje susjedstvo* koje karakterizira odnos dominacije, bez obzira radi li se o odnosu pripadnika vladajućega naroda u odnosu na domicilni ili u odnosu pripadnika većinskoga naroda prema nacionalnim manjinama. Drugi je neposredno *zemljopisno (ili regionalno) susjedstvo* dvaju ili više naroda, a treći se odnosi na *povijesno susjedstvo* što okuplja povijesno povezane narode zajedničkim vladarom ili zajedničkom višenacionalnom državom. Četvrti bi se tip susjedstva mogao promatrati kroz prizmu *uske srodnosti jezika i konfesionalne razlike* itd. Slično kao i u teoriji interliterarnoga procesa, drugačije će tipove posredništava razviti susjedne kulture povezane srodnim jezicima, zajedničkom prošlosti, od susjedstva različitih jezika i nesklone povijesti, drugačiji onaj među kojima susjedstvo nije opterećeno dominacijom ili ratovima, a drugi opet oni susjedi koji stoljećima žive u koegzistenciji i miru.

Druga teza:

Poredbeno proučavanje slavenskih jezika i književnosti (tzv. interslavenska komparatistika), na području južnoslavenskih književnosti, s metodološkoga motrišta omogućava povjesničarima književnosti da se legitimno služe evidentno komparatističkim metodama (tipološka proučavanja, aspekti recepcije, problematika prijevoda), a specifični problemi tih književnosti kao što su: jezična srodnost, djelomična jednojezičnost, prostorna povezanost, međusobno susjedstvo, interferencije, zajednički društveno-politički okviri, različita pripadnosti širim nadnacionalnim prostorima (srednjoeuropskom, mediteranskom, balkanskom), višestrukost konfesionalno-civilizacijskih krugova, u sklopu suvremenih književno-znanstvenih orijentacija mogu razvijati interes za stanovitu specifikaciju, odnosno proširenje moderne komparatističke metodologije.

Poredbena istraživanja južnoslavenskih književnosti, osim što mogu biti kamen kušnje zrelosti i sposobnosti domaće kulture da svoje „diferencirano jedinstvo“ shvati kao svoju jedinstvenu diferenciranost, unutar aktualne europske integracijske problematike može aktivno doprinositi razumijevanju različitosti susjednih kultura (problem narodnosti!), kao i konkretnim priložima za *imaginarnu komparativnu/interkulturalnu historiju europske kulture* upozoriti na skroman, ali dostojanstven ulog kultura malih i još razvojno perspektivnih naroda.

Treća teza:

Odlučujući se za komparatistiku tekstova, što podrazumijeva poredbenu povijest književnosti srodnih jezika i idioma kao povijest reprezentativnih tekstova u njihovu

komparativnu suodnosu, ne znači da bi drugačiji pristupi bili nekorisni, dapače stanovita komplementarnost raznih metodoloških razina u istraživanjima bila bi samo dobrodošla. Poredbeno proučavanje južnoslavenskih književnosti može se odvijati u znaku politekstualnosti, a bilo bi pogodno za *usporedbene* analize pojedinih književnih tekstova, djela i opusa, do razine žanrovskih istraživanja, a eventualno i za prisposodbe interpretacije književnih tekstova s „tekstovima” drugih umjetnosti (poznat princip korelativnosti). Komparativna historija, poredbena povijest kulture i umjetnosti, usporedna znanja iz povijesti jezika i dijalektologije itd. do ekologije kompletirat će stručnjaku za književnost sliku razdoblja, pa se može reći da je komparativno proučavanje književnosti na razini interdisciplinarnosti upravo najpogodnije za sinteze o poetikama perioda, a bez njih se ne bi mogle ni zamisliti književnopovijesne sistematizacije na dijakronijskom planu.

Osim bilateralnih suočavanja tekstova, što neće teško pasti ni tradicionalnom komparatistu, umnažanje analiziranih podataka u sinkronijskim presjecima iz tekstova više književnosti, kako za književnoteorijsku sistematizaciju tako pogotovo za književnopovijesnu, osigurat će stručnjaku sigurnije sinteze i jasnije sudove općenitije vrijednosti, pa se komparatistika tekstova srodnih jezika i idioma ukazuje kao jedna od boljih perspektiva i komparatistike i književne znanosti u cjelini.

Komparatistika tekstova srodnih jezika i idioma ne računa ni na kakva presizanja u kulturi, nego pridonosi oslobađanju stvaralačkih procesa iz svih jezika i svih slojeva jezika jedne književnosti, kao i iz svih slojeva književnosti jednoga jezika, pa čak i onih koje smo, unutar vlastite tradicije, spremni tretirati onako kako se uostalom na nas i danas gleda iz razvijenijih kultura, oslobodimo se konačno svih iluzija, kao na narode koji su samo slučajno stekli pravo na život. Strašno je kada se u filologijama u povijesti osporavanih naroda osporavaju posebnosti manjih etnosa, ma koliko međusobno bliskih, povijesno i sudbinski povezanih.

Četvrta teza:

Neprimjerena optika mononacionalnih koncepcija u povijesti književnosti bit će još manje primjerena istinskom interesu književnoga kritičara, pa dobro poznavanje pojedinih srodnih književnosti susjednih kultura ne mora biti samo ideal otvorenog društva, nego i izazov struci. Kritičar djela iz multikulturnoga društva često se nalazi u prilici da kvalitete pojedine nacionalne kulture provjerava u odnosu na tekstove iz druge tradicije, pa mu se prirodno otvara prostor za objektivniju arbitražu i argumentiraniju procjenu. Izvući se danas iz „obaveza” nacionalne književnosti znači dogoditi se u situaciji stanovitoga „bestežinskoga stanja”, pri čemu susjedne kulture, kulture međusobno povezanih naroda, bilo bliskom jezičnom osnovom bilo istorodnim socijalnim uvjetima i usporedivim povijesnim okolnostima, mogu postati pouzdanijim orijentirima od mnogih „globalnih” kriterija. U uvjetima naglašena policentrizma svjetske kulture, a posebno književnosti, bez dominantne poetičke

i estetičke koncepcije, kritičaru će više pomoći umnažanje simptoma suvremene književnosti iz više srodnih književnosti, nego li mehaničko zalaganje za pomodnim trendovima, prvenstveno iz razvijenih književnosti i kultura.

Peta teza:

U osnovi, mogli bismo govoriti o pojavama empirijske i intencijske interkulturalnosti, s prijelaznim oblicima kada se npr. interkulturalnost pojavljuje programatski, odnosno dok intencije filologa stranih jezika i književnosti postaju stvarnošću domicilnog kulturnog konteksta.

Kao što bi veća svijest o različitim funkcijama povjesničara nacionalnih književnosti i egzistenciji književnosti same ostvarila dragocjen odmak znanstvenika od objekta njegova istraživanja, ne stideći se i neugodnih otkrića u spoznajama vlastite kulture, pa onda i vlastite duhovnosti, tako bi i realističniji pristup u komparatistici, naime prevladavanje otuđenosti od ekskluzivne discipline i velikih tema svjetske književnosti, koristio za raspoznavanje onog međuprostora u kojemu najčešće djeluje „filolog susreta kultura“, odnosno za raspoznavanje prostora interkulture djelatnosti, kako tumača tako i autora tekstova. Naime, u obje se discipline zanimavao dinamičan entitet rubnih prostora, graničnih situacija, prijelaznih pojava, međuknjiževnosti, bez obzira radi li se o entitetu unutar jednoga jezika ili onom nastalom u međujezičnim kontaktima.

Buduća interkulturalna povijest književnosti može se skicirati kao hermeneutika komplementarnosti različitih – u kulturnom smislu – unutrašnjih i vanjskih viđenja proučavanih tekstova. Prevedimo na osobni jezik, situacija seminarske interpretacije i komparatistike tekstova određena je kao *situacija ukrštanja kultura*, kada se u zajedničkom razumijevanju vidi mogućnost boljeg razumijevanja, uključujući i samorazumijevanje, jer implicira uzajamno oneobičavanje svoga.

Razumijevanje književnosti, kako pokazuje i uspoređivanje čitalačkih iskustava, ne bi trebalo imati za cilj stvaranje konsenzusa, nego bi cilj zapravo bio da se omogućí formuliranje *razlika*, razlika u reakciji na tekstove, da se razlike kao takve učine vidljivima. U seminarskim analizama, umjesto potrage za jedinstvenim smislom, usmjerit ćemo se prema dijalogu, zapravo polilogu, ukrštanju perspektiva, respektirajući razlike u kulturnohistorijskom i književnopovijesnom predznanju, nastale utjecajem različitih jezičnih struktura, utjecajem različitih društvenopovijesnih razvoja, različitih kulturnih tradicija (religije, umjetnosti), pa i prirodnih iskustava (klime, krajolika), ne i na kraju prema koncepciji kontinuiteta vlastite povijesti, odnosno svijesti o vlastitu kulturnom identitetu.

Šesta teza:

Prepoznamo li interkulturalni pristup književnosti kao legitimnu orijentaciju unutar znanosti o književnosti, a interkulturalnu povijest književnosti kao novu teoriju

povijesti književnosti, definitivno ukazujući na to da kriza povijesti književnosti nije bila kriza povijesti, književnopovijesnoga studija, nego kriza mononacionalnoga pristupa, monoloških govora, nacionalnih filologija. Književna stvarnost, književna proizvodnja sve se više odvijala u međunarodno zavisnim društvima, a u posebnim međuknjiževnim zajednicama, kroz specifičan međuknjiževni proces, zbilja književnosti sve se više udaljavala od pozitivističko-strukturalističkih simuliranja tokova nacionalnih kultura, književnosti. Dogodilo se da sistematizacije nacionalne povijesti književnosti zaostaju i za stanjem međuknjiževne komunikacije i za književnom praksom i, na kraju, za duhom nove posthistorijske epohe. Obnova povijesti književnosti u smjeru interkulture povijesti, postmoderne intertekstualnosti i kulturalnih studija omogućuje stručnjacima da i intrakulturne procese vide diferencirano u hijerarhiji „svojih” podsustava i polusustava (književni idiomi, žanrovi, regionalne osobitosti, zavičajni aspekti).

Međuknjiževne zajednice povijesne su pojave, promjenama podložne formacije, pa nisu homogene, nego heterogene, raznolike tvorevine; njihova je osnovna karakteristika u tome što su specifične pojave u odnosu na pojedinačnu – nacionalnu književnost, dok su u odnosu na svjetsku književnost opća pojava.

Sam pojam međuknjiževne zajednice (koji kao da dijelom oduzima sastavnica zajednice nešto od suverenosti nacije, u posljednje doba tako važne za sve slavenske narodne zajednice), najbolje je zamijeniti terminom *interkulturalni kontekst*, kojemu je interkulturalnost dominantna osobina, a interliterarni proces dinamička, koherentna osnova. Isto tako, valja razlučiti pojmove *standardna* i *specifična* međuknjiževna zajednica. Uočavajući dijalektiku interliterarnoga procesa, kao i različite kriterije konstruiranja međuknjiževnih zajednica, trebali bismo standardnima nazvati sve one međuknjiževne zajednice koje su trajnijega karaktera, viševjekovnoga postanja, što se temelje npr. na jezičnim, konfesionalnim ili civilizacijskim kriterijima, dok bi specifične međuknjiževne zajednice morale biti samo one što se temelje na promjenjivim kriterijima njihova zasnivanja (društveno-ideološki razlozi, zemljopisno-povijesni pojmovi).

Dakle, uz nacionalne književnosti neophodno je pratiti i opisivati, dati im relevantan književnopovijesni status, onim sastavinama „međuknjiževnoga procesa” koje čine širi ambijent jedne nacionalne književnosti. Dvostrukost konstituiranja povijesnih činjenica, s obzirom na nacionalnu književnost i s obzirom na neki nadnacionalni kulturni kontekst, karakteristična je za sve južnoslavenske književnosti što pokazuju i završne etape njihovih nacionalnih integracija.

Možemo reći da je „južnoslavenska međuknjiževna zajednica” specifična upravo po koegzistenciji katoličke i pravoslavne, zapadnoslavenske i istočnoslavenske kulture. Međutim, na južnoslavenskom kulturnom prostoru razlikujemo dvije standardne „međuknjiževne zajednice” konfesionalnoga tipa koje dopuštaju da

pojedine južnoslavenske književnosti promatramo u kontekstu zapadnoslavenskih kultura, kao *jugozapadne slavenske jezike i književnosti*, a druge opet u kontekstu standardne međuknjiževne zajednice istočnoslavenskih kultura, kao *jugoistočne slavenske jezike i književnosti*. Određenjem pak *južnoslavenske međuknjiževne zajednice* mogu se pratiti integracijski i dezintegracijski procesi, procesi diferencijacije pojedinih nacionalnih kultura upravo u približavanju odnosno udaljavanju među slavenskim kulturama, vjerojatno zakonodavni i za čitavo slavensko područje. Islamska (posebno u pojmu bosansko-muslimanska odnosno bošnjačka), židovska, protestantska ili grkokatolička komponenta, različita intenziteta i različite funkcije, čitavom tom prostoru daju, uz kulture brojnih nacionalnih manjina, potenciranu dimenziju interkulturalnosti, ali je bitno ne mijenjaju.

Sedma teza:

Posebnu bi pozornost zasluživao osvrt na probleme interpretacije književnosti, bilo prilagođavanjem hermeneutike hermeneutici stranoga, u pravcu naglašene interkulturalnosti, kako medijatora kultura tako i čitaoca, pri čemu koncept seminarske odnosno interkulturalne interpretacije ne mora imati samo metodičke nego i metodološke izazove. Stalna svijest o drugome, različitom, posebno pri interpretaciji tekstova iz druge kulture, udvostručuje potrebu za identifikacijom nepoznatoga u kontekstu poznatoga, dovodeći činjenice strane kulture u nove odnose vlastite kulture.

Interkulturalna interpretacija, kao i interkulturalna povijest književnosti, zapravo zabavljena specifičnostima interkulturalnoga dijaloga, reflektirajući uz nacionalnu i poredbenu književnost, zaseban identitet *interkulturalne književnosti* – književnosti koju „proizvodi“ interkulturalni interpretator, povjesničar književnosti koji proučava drugu književnost u svojoj kulturi (kao i svoju u drugoj), ali i književnosti što je nastajala ili nastaje u otvorenom multikulturalnom ambijentu višenacionalnih zajednica prošle i buduće Europe, zapadne, srednje ili istočne. Sjeverne i južne, izvan svih ideoloških predrasuda.

Složimo li se da je sama bit književnoga u vapaju za *drugosti* kao spoznajne nužnosti vlastitosti, upitajmo se zašto se upoznavanje različitoga, osobito ako je izraženo u jeziku bliskom jeziku vlastite kulture, toliko opterećeno preprekama, predrasadama?

Mogućnosti i granice ophođenja između *svojega* i *tuđega*, što se danas prepoznaje u konceptu interkulturalne kompetencije, odnosi se na zanemarivanje povijesne i zadobivanje prostorne (jezične, kulturno-civilizacijske) distance, koliko god danas subjekt zapravo gubi svoju „egocentričnu ontologiju“, mogućnost distance prema drugima, pa i prema samome sebi. Ono što u današnjem europskom društvu može biti problem, pri narastajućim težnjama prostorne nepomiješanosti, za

interkulturnoga povjesničara, odnosno interpretatora, može biti lagodna prednost: on svoju interkulturnu kompetenciju stječe razotkrivanjem empirijske interkulturalnosti tekstova, tema i biografija pisaca, u interkulturalnosti časopisa i novina, kao prebogatih dokumenata plodnosti ili rastrganosti književne komunikacije multikulturnoga društva („međuknjiževnih zajednica”). Uočavajući dijaloge kultura, situacija ukrštanja, obogaćenja, premda i njihove zatvorenosti, interkulturalna interpretacija nas možda može dovesti u predvorje znanstvene utemeljenosti, istinitosti, našega razumijevanja, književnosti i svijeta, koje kao da prebiva u kulturnoj različitosti, upravo u interkulturalno korelativnome.

Pridružimo li tekstovima dvojbene pripadnosti, opusima i piscima upitnoga identiteta, svoju nesigurnost, obazrivost i skromnost u pristupu, bit ćemo na najboljem putu spoznavanja znanstvene istine i/ili razumijevanja, tumačenja književnosti. Interkulturalna interpretacija, zasnovana za zasadama nove, interkulturalne hermeneutike, orijentira se, kako smo vidjeli, spram ukrštanju kultura te njihovu dinamičnom dijalogu. Najbolja je provjera te tvrdnje novo čitanje, tumačenje tekstova autora dvojbene, odnosno dvojne pripadnosti, kao i propitivanje kritičke recepcije pojedinoga pisca u kontekstu multikulturalne književne komunikacije.*

---

* Opširnije u autorovim knjigama *Poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, Zagreb: Biblioteka *Književna smotra*, 2001., *Međuknjiževna tumačenja*, Zagreb: Biblioteka *Književna smotra*, Zagreb, 2005., te *Međuknjiževne rasprave*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.).